

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences
Cilt: 31, Sayı: 1, Sayfa: 495-514, OCAK – 2021
Makale Gönderme Tarihi: 17.11.2020 Kabul Tarihi: 05.12.2020

MÜHİMME DEFTERLERİ'NE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞARAP

Wine In The Ottoman State According To Muhimme Records

Filiz YILDIRIM¹

ÖZ

Arapça'da *hamr* kelimesiyle ifade edilen ve Osmanlı kayıtlarına da bu şekilde işlenen şarap, üzümün suyundan elde edilen ve sarhoş edici özelliği bulunan bir içki türüdür.

Osmanlı devlet yasalarında içkiye yönelik çok sayıda madde bulunmaktadır. Bu maddelerde, her şeyden önce içkinin yasak olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir. Ülkedeki Müslüman kesimin dinin haram kıldığı, örfün de hoş karşılamadığı içkiye yönelik yasaklara uyması icap etmektedir. Aksi halde *hadd-i şü'rb* ya da *hadd-i hamr* adı altında bazı cezalar uygulanmaktaydı. Diğer yandan gayrimüslimlerin şarap vb. içkileri kullanmalarında herhangi bir sakınca yoktur. Fakat bunun da bir ölçüsünün olması gerekmektedir. İçki kullanıldıktan sonra kişide sarhoşluk durumunun hâsıl olması ve bunun olumsuz sonuçları hiçbir toplumda ve inançta tasvip edilmemektedir.

Bu çalışmanın temel kaynakları, 16. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın başlarına kadar Divan-ı Hümayun'da tutulan Mühimme Defterleri'dir. Bu defterlerdeki kayıtları destekler mahiyette, özellikle vergilendirme hususunda başvuru Osmanlı Kanunnameleri ve diğer eserler de çalışmaya zenginlik katmaktadır. Çalışmanın mekânı Osmanlı Balkanları ve Tunası şeklinde Osmanlı'nın batı topraklarıyla sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin şaraba olan bakışı ele alınarak; bu içkinin ekonomik ve bilhassa sosyal boyutu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şarap, Balkanlar, Tuna, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

Wine, which is expressed as *hamr* in Arabic and processed as such in Ottoman records, is a type of beverage that is produced from grape juice and has a quality of intoxication.

In the laws of the Ottoman State, there were many items for alcohol. In these items, it was first stated that alcohol was forbidden in a clear way. The Muslims in the country were required to obey these prohibitions, which was forbidden in the religion and viewed as unpleasant by customs. Otherwise, certain punishments, which were called *hadd-i şü'rb* or *hadd-i hamr*, were implemented. On the other hand, there was no objection for non-Muslims to use beverages such as wine, etc. However, it was required to have a standard for this as well. Following the use of alcohol, the origination of a hangover state in individuals, and the negative results of these were not approved in any society and belief.

The basic sources of this study were Muhimme records, which were kept in the Imperial Council from the mid-16th century to the early 18th century. As supporting qualities for these records, the Ottoman Code of Laws, which were especially appealed for the subject of taxation, and other works enriched the study. The locality of the study was limited to the Balkans and Danube of the Ottoman State, the western Ottoman domain. Accordingly, the economic and especially social aspects of wine were emphasized by examining the view of the Ottoman State toward wine.

Keywords: Wine, The Balkans, The Danube, The Ottoman State.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Elâzığ/Türkiye.
E-posta: fyildirim@firat.edu.tr & filizyildirim@yahoo.com / ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6626-8531>

Giriş

İnsanoğlu, tarımla uğraşmaya başladığı ilk çağlardan bugüne alkolü farklı amaçlarla kullanmıştır. Keyif verici, yatıştırıcı, uyuşturucu olarak alınan alkolden aynı zamanda ilaç olarak da istifade edilmiştir². Özelde şahısların genelde ise toplumların alkole yaklaşımları, hemen her dönemde farklı seyretmektedir. Bazı toplumlarda alkol kullanımı gayriahlaki durumlar içerisinde zikredilirken; bazı toplumlarda ise son derece normal karşılanmaktadır. Ancak çeşitli taşkınlıklar yapmaya sebep olacak sarhoşluk boyutuna varılması, hiçbir toplum tarafından normal olarak değerlendirilmemektedir.

Şarabın ilk kez ne zaman, nerede, kim(ler) tarafından keşfedildiği tarihin gizli sayfalarında kalsa da ilk devirlerden itibaren varlığı bilinen bir içki türüdür³. Mezopotamya kavimleri hem şarap hem de bira imalatını gerçekleştirmişlerdir. Öyle ki Hammurabi Kanunları'nda, hatta öncesinde dahi içki içmeye ve meyhaneciliği düzenlemeye yönelik maddeler bulunmaktadır. Eski İran'da, Mısır'da, Arap dünyasında şarabın yaygın kullanımının yanında Kuran-ı Kerim, Tevrat⁴, İncil⁵ gibi mukaddes kitaplarda da şarabın adının zikredildiği bilinmektedir⁶. Arap toplumunda oldukça yaygın olan içki için çoğu Arap edip ve düşünürü, içkinin kişinin akıl ve malında, sosyal itibar ve konumunda yol açtığı zararları ifade etmektedir⁷.

² Günümüzde hiçbir tedavi edici yanı olmadığı bilimsel olarak kanıtlanan içki, insanlık tarihi boyunca farklı şekillerde algılanmıştır. Bira ve şarap türü mayalı içkiler, insanların tarımla uğraşmaya başladığı Neolitik çağlardan beri Mısır'dan Çin'e kadar eski dünyanın neredeyse her yerinde biliniyordu. Yüksek alkol dereceli damıtık içkiler, Orta çağda Arapların imbik üzerinde değişiklikler yapıp, ileri damıtma teknikleri geliştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Avrupalılar, Endülüs Araplarından "el-kühül" dedikleri bu keyif verici maddeyi öğrenmiş ve adını da alcohol şeklinde benimsemişlerdir. Böylece Batılı simyager ve hâkim-tabipler, "âb-ı hayât"ı bulduklarına inanmışlardır. Bu yeni metotla değişik bitkilerden ürettikleri alkol derecesi yüksek içkilere, hastalar üzerinde yaptığı ağrı dindirme, dert unutturma, cesaret ve canlılık verme gibi geçici etkilerinden dolayı *hayat suyu* demeye başladılar. Geniş bilgi için bkz.: Musa Tosun, "Tıp Açısından İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 462-464. İslam alimleri de sarhoşluk veren içkilerin tedavi ve sağlığı koruma amacıyla içilmesini doğru görmemişlerdir. Hz. Peygamber, kendisine şarabın ilaç olarak kullanımı sorulduğunda *o, ilaç değil derttir* (Müslim. "Eşribe", 3; Ebû Davûd, "Tıb", 11) demiştir. Bkz.: Mustafa Baktır, "İslam'da İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 461.

³ Nebi Bozkurt, "İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 455.

⁴ Tevrat'ta birçok yerde şarap ismi zikredilmektedir. Yahudi inancı, şarabı hak din olan İslam gibi kesin bir dille yasaklamamıştır. Tevrat'tan anlaşıldığı kadarıyla eğlence meclislerinde, şöenlerde ve birtakım özel günlerde sarhoş olmayacak kadar şarap içilmesinde herhangi bir beis yoktur. Şöenlerin, törenlerin kutsal simgelerinden kabul edilen bu içkiye farklı bir boyuttan bakıldığında da bazı yasaklamalar görülmektedir. Mesela içkinin insanı alaycı yaptığı gerekçesiyle bilge insanlar; kuralları unutup, mazlumun hakkını yiyebileceği düşüncesiyle de ülke idaresini elinde bulunduran krallar tarafından kullanılmaması salık verilmektedir. Bunun yanında hamile bir kadının doğumuna kadar karında taşıdığı çocuk, Tanrı'nın adanmış sayıldığından gebelik boyunca kadınlara içki yasaklanmıştır. Rabbe adanmış insanların şaraptan kaçınmasına yönelik Tevrat'ta şu ifadeler yer almaktadır: Rab, *Musa'ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki, "eğer bir erkek ya da kadın Rabbe adanmış kişi olarak Rabbe özel bir adak adamak, kendini Rabbe adamak isterse, şaraptan ya da herhangi bir içkiden kaçınacak, şaraptan ya da başka içkilerden yapılmış sirke içmeyecek. Üzüm suyu da içmeyecek. Yaş ya da kuru üzüm de yemeyecek. Rabbe adanmışlığı süresince çekirdekten kabuğuna dek asmanın ürününden hiçbir şey yemeyecek"*. Bkz.: *Tevrat*, Özdeyişler 20/1, 23/20-21, 31/4-5; Hakimler 13/4,7,14; Sayılar 6/1-4, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2016.

⁵ İncil'de şarap hakkında yazılanlar, Tevrat'ın yaklaşımından çok da farklı değildir. Nitekim İncil de sarhoş olacak kadar içki tüketmeyi tasvip etmemektedir. Diğer yandan toplum hayatında ön planda olan kilise görevlileri gibi şahısların içki içmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Hatta İsa içki içmediği için övülmektedir. Şarabın aynı zamanda mide ve baş ağrısı rahatsızlıklarında şifa bulmak için kullanılabileceğine de inanılmaktadır. *İncil*, Yuhanna 2/1-11, Luka 1/15, Efesliler 5/18, 1.Timoteos 3/3, 3/8, 5/23, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2016.

⁶ Şarabın tarihi gelişimi için bkz.: Nebi Bozkurt, "İçki", s. 455-456; Kürşat Demirci, "İslam Öncesi Dinlerde İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 456-458.

⁷ Cahiliye devri Arapları arasında, yol açtığı kötülüklerin farkında olarak içki kullanmaktan sakınan veya belli bir süre sonra içki içmeyi bırakan başta Abdülmuttalib, Velid b. Mugire, Abdullah b. Cüd'ân, Safvân b. Ümeyye, Varaka b. Nevfel, Amr b. Abese, Kus b. Sâide gibi şahsiyetlerin bulunduğu haber verilmektedir. Mustafa Baktır, "İslam'da İçki", s. 458.

Eski Türk toplumlarında da kullanımına rastlanan şaraba, Eski Türkler süci, bor, çağır gibi adlar vermekteydiler⁸. Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle beraber, içkiye bakış açılarında farklılıklar meydana geldi. Şarap, bira vs. gibi alkolün her türlü kullanımını, İslam dininde kesin bir üslupla yasaklanmaktadır. Müslümanın şarap tüketmesi, büyük günahlar arasında gösterilmektedir⁹. Diğer bazı günahlarla birlikte içkinin de insanlar arasında kin ve düşmanlık oluşturduğu ve kulları Allah'ı anmaktan uzaklaştırdığı bildirilmektedir¹⁰. Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri, sarhoş olmamak şartıyla içki tüketiminde bir beis görmezken, İslamiyet'te böyle bir müsamaha yoktur. Zira İslam dini, şartlar ne olursa olsun içki kullanımını ret etmektedir¹¹. Ancak Kuran-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde bildirilen yasaklara rağmen, İslam toplumlarında hemen her dönemde içki üretim, tüketim ve alışkanlığını görmek mümkündür¹².

Osmanlı Devleti'nde Şarap ve Şarap Anlayışı

Geniş topraklara sahip Osmanlı Devleti, bu sınırlar içerisinde çok çeşitli ürünler yetiştirmekteydi ki bunlardan biri de üzümüdür. Üzüm taze iken meyve olarak yenir, kurutularak kışlık meyve haline getirilir ve tüm bunlardan öte suyundan şarap elde edilirdi. Bağcılık için Anadolu'nun verimli topraklarıyla birlikte, hemen her yerinden bereketli akarsuların aktığı Balkanlar da son derece uygundu. Bunun yanında Osmanlı'nın Avrupa taraflarındaki topraklarında, bağ üretimi yeteri kadar yapılmaktaydı. Hemen her toprakta yetiştirme özelliğine sahip olan üzümün, kış şartlarının çok soğuk geçmediği, ılıman bir havanın hâkim olduğu coğrafyalardaki verimi çok daha üst düzeydeydi. Mesela Petervaradin Kalesi civarında, Tuna Nehri'nin sağ kıyısı boyunca uzanan çok verimli bağlar mevcuttu¹³. Bunun yanında bağ ve bostanlarıyla çok değerli bir araziye sahip olan Temeşvar, bağları ve güzel üzümüyle meşhur olan Gölhisar (Bosna Eyaleti'nde), etrafı bağlarla çevrili olan Alacahisar, halkının çoğu bağcılığı meslek edinen Banaluka¹⁴ ile İskenderiye¹⁵, bağlarının çokluğuyla övünen aynı zamanda şırası ile meşhur Üsküp¹⁶ ve gayet sulu olan üzümü ile Belgrad önde gelen yerlerdendi. Belgrad şehrinin hemen her yerinde üzüm bağları mevcuttu. Öyle ki Macar şaraplarının ünü her tarafa yayılmıştı. Saraybosna'da yetişen bağlardan elde edilen üçgen şeklindeki üzümler de çok sevilmekteydi. Bunun yanında İpsala, Malkara, Dubrovnik, Priştine ve üzümüyle ünlü Semendire¹⁷,

⁸ Nebi Bozkurt, "İçki", s. 456.

⁹ Bakara 219: *Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlar için bazı menfaatler vardır. Fakat günahları, menfaatlerinden daha büyüktür. Yine sana neyi infak edebileceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını infak edin. İşte böylece Allah, size ayetlerini açıklıyor. Umulur ki siz düşünürsünüz.* Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Sadeleştiren: Kahraman Yusufoglu), Yılmaz Basım, İstanbul, 2016.

¹⁰ Maide 90: *Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (pular) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçın ki, kurtuluşa eresiniz.* Maide 91: *Şeytan, içki ve kumarla sizin aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?*

¹¹ Nisa 43: *Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. ...*

¹² Mustafa Baktır, "İslam'da İçki", s. 459.

¹³ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, c. I, (Çeviri: Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 120.

¹⁴ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkirman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp*, c. 5, 2. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 530, 690, 692, 694, 816.

¹⁵ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Podgoriçe – İştib – Vidin – Peçoy, - Budin – Üstürgon (Estergon) – Ciğerdelen – Macaristan – Öziçe – Taşlıca – Dobra – Venedik – Mostar – Kanije*, c. 6, 1. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2010, s. 126.

¹⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, 2. Kitap, s. 774; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 6, 1. Kitap, s. 151.

¹⁷ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, 2. Kitap, s. 519, 593, 438, 440, 443, 601, 762, 820.

Kili, Eflak, Boğdan, Hırsova¹⁸, Ohri, Vize, Vidin, Seçoy, Budin, Estergon¹⁹ ve Eğri bağ üretiminde hayli gelişmişlerdi. Eğri Güngöş'te bilinen on yedi çeşit üzümün yedisinin misket üzüm olduğunu aktaran Evliya Çelebi, bu üzümlerden elde edilen şarabın kırmızı, beyaz, sarı yakut gibi berrak ve parlak şaraplar olduğunu da ilave etmektedir²⁰.

Osmanlı'nın batı toprakları, Müslüman halka nazaran gayrimüslimlerin daha yoğun yaşadığı bir coğrafyaydı. Osmanlı devlet nizamı, bulunduğu coğrafyaya göre şekillenmekteydi. Devlet, sınırları içerisindeki her toprak parçasında aynı uygulamalara gitmekten kaçınmıştır. Öyle ki onun bu vasfı, hâkim olduğu coğrafyalardaki ömrünü uzatması açısından dikkate değerdir.

Kuruluşundan itibaren Sünni İslam anlayışı ile şekillenen Osmanlı'da, şarap ve benzeri içki tüketimine karşı zamanla sert bir tutum sergilendiğini söylemek mümkündür. Divan-ı Hümayun'un en önemli belgeleri olan Mühimme Defterleri incelendiğinde²¹, ilgili kayıtların hemen hepsinde Müslüman halkın şaraptan men edildiği görülmektedir. Buna karşın gayrimüslim ahaliye karşı bu hususta hoşgörülü bir yaklaşım söz konusudur. Ancak bu hoşgörü içki sersemliğinin olmaması, kâfi derecedeki içki üretim ve alış-verişi ile sınırlıydı. Gayrimüslimlere tanınan inanç özgürlüğü ve bu bağlamda onlar arasında içkinin meşru olması, hiçbir zaman kamu düzenini ihlal etmeleri anlamına gelmemekteydi. Devlet, bu noktada icap eden müdahaleyi gerçekleştirdi. İlk önce sözlü uyarılar yapıldı ancak bu uyarıların dikkate alınmaması durumunda, cezai yaptırımlarda bulunurdu.

Osmanlı devlet yönetimi, haram ve yasak olmasına rağmen şarap içenlere *hadd-i şürb*, *hadd-i hamr* gibi cezalar vermekteydi. Sözlük anlamı *men* olan *had* (*hudud*), dinin uygun görmediği davranışları sergileyenlere uygulanması gereken, miktarı belli ceza demektir. Had cezası, isnat edilen suçun ispatı durumunda uygulanmaktaydı. Hadd-i şürb için verilen ceza miktarı, seksen sopadır. Aslında Kuran'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde bu suç için nakledilen kesin bir ceza şekli yoktur. İslam hukukçularının fikir birliğiyle karara bağladığı bu cezalara bazen de *önleyici tedbirler almak* manasında *tazir* denilmiştir. Mesela Fatih Kanunnamesi'nde, şarap içmenin cezasının paraya çevrildiğini görmekteyiz ki bu da iki sopya karşılık bir akçe olarak belirlenmiştir²². Bu madde daha sonraki kanunnâmelerde de görülmektedir.

Devletin kamu düzenini oluşturmak için aldığı bazı tedbirlere gerek halk gerekse memurlar tarafından zaman zaman riayet edilmemekteydi. Mesela Ohri Sancağı'na bağlı olan köyler, üzüm bağları yetiştiriciliğinde oldukça ileri bir noktadaydılar. Bu köylerde bulunan hisar erleri, tımar ve zeamet işletenler ile bazı Müslümanlar, üzüm şıralarını şarap (hamr) haline getirip, evlerinde ya da

¹⁸ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkırman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp*, c. 5, 1. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 300, 304, 311.

¹⁹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 6, 1. Kitap, s. 119, 153, 211, 262, 308, 373.

²⁰ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Eğri – Hatvan – Yanık – Viyana – Çanad – Eflak – Boğdan – Bükreş – Ukrayna – Kırım – Bahçeşaray – Çerkezistan – Dağıstan – Ejderhan – Kalmukistan – Saray – Moskova*, c. 7, 1. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 156.

²¹ İncelemesi yapılan Mühimme Defterleri şunlardır: BOA, A. DVNS. MHM. d. 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 39, 43, 47, 48, 50, 51, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 66, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 77, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 109, 111, 123, 124, 125, 128, 141, 143, 149, 168, 170, 177, 190, 191, 197, 208, 213, 219, 247, 248, 888; BOA, A. DVNS. MHM. ZYL. d. 3, 5, 6, 12, 13, 18; TS. MA. d., K. 888, E-12321. Tarihe ışık tutan tüm bu değerli kaynaklar tarandıktan sonra, ilgili kayıtların tespiti yapılarak kullanılmıştır.

²² Cezalandırmanın yapılması için iki erkek şahit, şahsın herhangi bir baskıya maruz kalmadan içkiyi kendi rızasıyla aldığını itiraf etmesi ve sarhoşluk halinin olması şarttır. Sarhoş olan şahsın ağzından gelen şarap kokusu da ispat niteliğindedir. Ağzı kokusunun geçmesi durumunda had cezası uygulanmamaktadır. Küçük yaşta olanlar, akıl sağlığı yerinde olmayanlar ve gayrimüslimler bu cezadan muaf tutulmuşlardır. Bunun yanında Müslümanlığı yeni kabul ettikleri halde, şeriat bilgisi bulunmayanlar ve bu bilgiyi öğrenmelerine imkân tanımayan bir mahalde yaşayanlara da had cezası verilmezdi. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri*, c. 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 108, 110-111, 349; İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 52, S. 1, Ankara, 2003, s. 175-176.

kiler olarak kullandıkları mekanlarda fiçılar içerisinde muhafaza etmekteydiler. Daha sonra maddi kazanç elde etmek için bu şarapların satışını yapmaktaydılar. Ancak Müslümanların şarap alıp satmasının dinen uygun olmadığı, buna binaen devletin de bu hususta çeşitli yasaklamalarının olduğu, sancak beyi ve kadısı tarafından yöre halkına uyarı mahiyetinde hatırlatılmıştır. Uyarılara rağmen aykırı davranışlarda bulunanlar, adı geçen görevlilere verilen yetkiler neticesinde cezalandırılmıştır²³.

Hemen her alanda olduğu gibi şarap ticaretinde de devletin iç ve dış pazar kontrolü söz konusuydu. Şehir, kasaba ya da köylere resmi bir izin belgesi olmadan şarap giriş-çıkışı yapılamazdı. Yılın belirli zamanlarında, tespit edilen uygun alanlarda kurulan panayır, pazar vs. gibi yerlere girip çıkan şarap dahil her türlü ticari malın kaydı tutulmaktaydı. Öte yandan gerek kara gerekse su yolu kullanılarak yerleşim alanlarına aktarılan bu içki, yine belli kontrol ve kayıtlara tabi idi. Bazı yerleşkelere de hariçten girişlerin yasaklandığı görülmektedir ki 1570 yılında bu uygulamayı Sofya'da görmek mümkündür. Elbette bu yasakları oluşturan sebepler çeşitlidir. Bunlardan biri Sofya'da başıboş gezip yolları tutan, bir nevi eşkıyalık yapan leventlerden²⁴ kaynaklı bir asayişsizlik halinin olmasıdır. Bununla birlikte şarap satışının kontrolünü sağlamak amacıyla, kazaya giriş çıkışların kontrol altında tutulması gerekmektedir²⁵.

Müslümanların yaş ve kuru olarak tüketmek ya da sirke yapmak amacıyla, üzüm yetiştirmelerinde bir sakınca yoktu. Aynı durum gayrimüslimler için de geçerliydi. Buna ek olarak gayrimüslim tebaa, kendilerine yetecek kadar şarap üretip, yine aynı yeterlilikte kendi aralarında ufak çaplı bir şarap alış-verişi yapabilirlerdi. Ancak devletin bu yöndeki çeşitli kısıtlamaları, daha kazançlı bir ticari hayata atılmak için halkı farklı yollar bulmaya sevk etmekteydi. En güvenli mekân olarak gördükleri evlerini birer küçük imalathaneye çevirerek, oluşturdukları birtakım basit düzenekler ile şarap üretimine başladılar. Öyle ki geniş üzüm bağlarına sahip Malkara Kazası'nda, bazı gayrimüslimlerin evlerindeki hummalı çalışmalarla üzümler şarap haline getirilene kadar çeşitli işlemlerden geçirilmekte ve ilgilenenlere satılmaktaydı²⁶. Aslına bakılırsa şarap üretimi çok maliyetli bir iş değildi. Üzüm sıkılıp suyu alındıktan sonra, sadece küplere veya fiçılara doldurulup mayalanması için gerekli süreyi beklemek şarap elde etmek için yeterliydi²⁷.

²³ BOA, A. DVNS. MHM. ZYL. d. 3, 216/559. (7 Haziran 1576)

²⁴ Levent, Osmanlı Devleti donanmasında bir nevi *deniz piyade askeri* konumunda olan muharip grup için kullanılan bir ifadedir. Leventler gemilerde güvenliği sağlamakla görevliydi. Deniz ya da nehirlerde yapılan savaşlarda, mevcut buldukları gemilerde mücadele ederler; gerektiği zaman karaya dahi çıkarlardı. Genellikle dirlikle alakası olmayan leventler, donanmada belli bir ücret karşılığında çalıştırılırlardı. Gemilerdeki düzen, disiplin ve harp gücü bakımından hayati öneme sahip leventlerin, zamanla nizamı bozulmaya başladı. Öte yandan vezir ve beylerbeyilerin yanlarında bulundukları sekban, sarıca, gönüllü gibi kuvvetler de levent (kara leventleri) tabiri ile anılmaktaydılar. Fakat şahıslara bağlı olan bu sınıf, vezir ve beylerbeyilerin görevden alınma ya da vefat etmeleri durumunda dağılmaktaydılar. Sahipsiz kalan bu güçler *kapısız/bacasız levent* olarak anılmaktaydılar. Boşta kalan leventlerin bir bölümünün toplumda huzursuzluk çıkarması, deniz leventlerinin de karaya çıkıp eşkıyalık yapmaları sebebiyle, isimleri kötü anılmaya başlandı. Öyle ki her suç işleyene levent demek adet haline geldi. Bkz.: Filiz Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması (18. Yüzyıl)*, Hiperayın, İstanbul, 2019, s. 100-101; Mücteba İlgürel, "Levent", *DİA*, c. 27, Ankara, 2003, s. 149-151.

²⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d. 9, h. 212. (18 Mart 1570)

²⁶ BOA, A. DVNS. MHM. d. 3, h. 1362. (25 Haziran 1560); *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, 2. Kitap, s. 443.

²⁷ Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, Bahar-2005, s. 28. XVIII. yüzyılın başında doğuya gönderilen Fransız Tournafort, Ege adalarında şahit olduğu şarap üretimi hakkında şunları aktarmaktadır: Bağlarda kare şeklinde ve uygun büyüklükte bir yer/hazne yapılırdı. Üstü açık yapılan bu yerin duvarları taştan örülür ve çimentoyla sıvanırdı. Dalından toplanan üzümler bu haznelere doldurulur ve bunların birkaç gün içerisinde kuruması beklenirdi. Daha sonra bu üzümler çeşitli yöntemlerle ezilir ve oluşan üzüm suyunun, haznenin altındaki havuza dolması sağlanırdı. Havuzdaki üzüm suyu tulumlar yardımıyla fiçılara ya da topaktan imal edilen küplere doldurulur ve uzun bir zaman dinlenmeye bırakılırdı. Küplerin içine, büyüklüklerine göre üç ya da dört avuç alçı atılırdı. Yerin rahatlığına göre de genellikle dörtte bir oranında tatlı ya da tuzlu su eklenirdi. Şarap yeterince mayalandıktan sonra küplerin ağzı sulandırılmış alçı ile sıvanırdı. Joseph de Tournafort, *Tournafort Seyahatnamesi*, (Editör: Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2005, S. 137.

Malkara'daki şarap satışı sadece gayrimüslimlere yönelik değildi. Müslümanlar da bu alışverişin bir parçasını oluşturmaktaydı. Üstelik satış işlemleri, kazada bulunan camii yakınındaki evlerde yapılmaktaydı. Durumun teftişi için Malkara Kadısı görevlendirilmişti²⁸. Yerleşim alanlarındaki camii cemaatini rahatsız eden durum bununla kalmamıştı. Vidin merkezde mevcut camiinin yakınındaki kilisede, içki meclisleri düzenlenmekteydi. Bu meclisler, müzikli eğlence mekanları haline gelmişti. Hem müziğin yüksek sesi hem de içkinin tesiriyle çıkan kavgaların verdiği rahatsızlık, Vidin Kadısı'nın müdahalesini zorunlu kılmıştır²⁹.

Şaraba olan ilgi, Müslümanlar arasında zamanla artmaktaydı. Devletin kozmopolit yapısının sonucu olarak, farklı ırk ve dinlere mensup olan insanlar bir arada yaşamaktaydı. Böylesi bir sosyal ortamda kültürlerin etkileşim halinde olması son derece doğaldır. Ancak tasvip edilmeyen ve yasaklanmaya çalışılan durum, yer yer gayrimüslimlerin etkisiyle Müslümanların şarap içmesi ve bu işin ticaretinde yer almalarıydı. Belgrad Sancağı ve Ustrumca Kazası, bu husustaki örneklerden sadece birkaçıdır. Belgrad'da ikamet eden bazı Müslümanlar, evlerinde fiçılarda sakladıkları şarapları, talip olanlara satmaktaydılar³⁰. Diğer taraftan Ustrumca'da Müslümanlar arasında şarap kullananların sayısının artması, toplumsal bir huzursuzluğu beraberinde getirmiştir. Üstelik geçgündüz demeden sürekli sarhoş gezen ve halkı telaşa düşüren bazı Müslümanlara yapılan uyarılar da pek tesir etmeyince, cezalandırma yöntemine başvurulmuştur³¹.

Değnek cezası, hapis cezası vb. ağır cezaların yanında, farklı caydırıcı cezalar da olabilmekteydi. Mesela Çatalca Kasabası'ndaki gayrimüslimlerin, Müslümanlara şarap sattıkları ve Müslümanların da evlerinde şarap içtiklerine yönelik alınan ihbar üzerine, şu kararlar alınmıştı: Müslümanların elinde bulunan şarap fiçıları ve küpleri kırılmak suretiyle içlerindeki şaraplar akıtılacaktır. Gayrimüslimlerde mevcut şaraplardan da kendilerine yetecek miktarı bırakılıp, geri kalanına sirke yapmak üzere el konulacaktır. Gayrimüslimlere yönelik olan uygulamanın amacı, Müslüman halka yaptıkları şarap satışına son vermeleriydi. Öyle ki benzer hadiselerin yeniden meydana gelmesi ve emre itaatsizlik yapılması durumunda, Mohaç Kadısı ve Çatalca Kadısı aracılığıyla verilecek cezaların daha ağır olacağı yönünde ikazlarda da bulunulmuştu³².

Toplumda şarap içmeye meyledenler kadar, içmeme konusunda kararlı olanlar da vardı. Hatta bu kararlı kesimin daha yüksek bir oranda olduğu söylenebilir. İslam'ın içkiyi haram kılması, Müslüman toplumlarında bunun örf ve âdet olarak benimsenmesine kadar gitmişti. Öyle ki bilhassa ilerlemiş yaşlarda olanların şarap içmesi büyük bir ayıp olarak görülmekteydi. Bu sebeple yaşlılar, şaraba karşı daha temkinliydi. Buna karşın bazı gençler, şarap içtikten sonra tövbe ederek bağışlanacaklarına olan inançlarından ötürü, bu günahı ve ayıbı göze alabiliyorlardı³³. Ancak genel olarak Müslümanlar arasında içki içenler ayıplanmaktaydı. Örneğin Temeşvar'daki Müslüman halk bu utanç verici durumla karşılaşmamak için vişne suyu içmekte, genellikle de bal suyunu tercih etmekteydiler. Diğer yandan Saraybosna'da şarap içmek, üstelik sarhoş olmak büyük bir ayıp olarak görülür ve sarhoşlar yerilirdi³⁴. 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyah Reinhold Lubenau da Türklerin/Müslümanların genellikle şarap içmediklerini ifade etmektedir³⁵.

Yukarıda değinildiği üzere Osmanlı devlet yönetimi, gayrimüslim tebaasına devlete karşı asi olmadıkları ve toplumsal dirliği bozmadıkları sürece hoşgörüyü yaklaşmayı bilmiştir. Nitekim

²⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d. 3, h. 1362. (25 Haziran 1560)

²⁹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 3, h. 1339. (17 Temmuz 1560)

³⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 55, 11/21. (30 Ekim 1584)

³¹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 6, h. 88. (31 Ağustos 1564)

³² BOA, A. DVNS. MHM. d. 6, h. 251. (19 Ekim 1564)

³³ Ogier Ghiselin De Busbecq, *Türk Mektupları*, (Çeviri: Hatice Özkan), Ark Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2018, s. 20.

³⁴ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, 2. Kitap, s. 537, 593.

³⁵ Reinhold Lubenau, *Osmanlı Ülkesinde*, c. I, s. 97.

Boğdan Voyvodası Aleksandra'nın Girit'te³⁶ 70 fiç şarap almak için talep ettiği izin, olumlu karşılanmıştır. Bu durum Boğdan'dan Girit'e kadar olan Akdeniz ve Karadeniz yalılarındaki tüm devlet görevlilerine (bey, kadı, dizdar) bir ferman ile bildirilmiştir. Voyvodanın yüklü gemisine müdahalede bulunulmaması ve resmî belge olmadan herhangi bir mal geçişine de müsaade edilmemesi hususuna dikkat çekilmiştir³⁷.

Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinde, geniş bir ticari hareketlilik oluşturan panayırlar düzenlenmekteydi. Bu panayırlar yılda bir ya da birkaç kez kurulur, en az bir hafta en fazla da altı hafta sürecek şekilde planlanırdı³⁸. Düzenlenen panayırlar, hemen her yerden tüccarların ve halkın uğradığı, birçok ürünün bir arada satıldığı oldukça renkli görüntülere sahip yerlerdi. Elbette bu büyük organizasyonların güvenli bir şekilde başlatılıp nihayete erdirilmesi mühimdi. Devlet, panayırların kurulacağı şehir, kasaba ya da diğer idari birimlerde gerekli asayiş temin etmekteydi. Aksi durumda, organizasyonların iptaline kadar gidilmekteydi. Nitekim 1631 yılında Bomyoviçe Karyesi'nde düzenlenen panayırda, halkın can ve mal güvenliğinin tehlike altında olmasından dolayı, açılışından kısa bir süre sonra panayırların kapatılması kararlaştırıldı. Pojega Kazası'na tabi Bomyoviçe'de, mevcut olan kilisenin yakınlarında her yıl gerçekleştirilen etkinliğe, 1631 yılında eşkıyalar damgasını vurdu. Kilisenin etrafında toplanan bu grup, önce sarhoş olana kadar şarap içti, akabinde kalabalığın arasına karışarak halkın mallarını yağmaladı³⁹.

Osmanlı devlet yönetimi, toplumda meydana gelen bu ve benzeri huzursuzlukların bir an önce son bulması ve halkının huzura ermesi için çeşitli fermanlar çıkarmıştır. Mesela Köstendil Beyi ve Ilıca Kadısı'na hitaben yazılan bir hükümdü; Ilıca Kazası'nda sakin Gidi Bali adlı şahsın evinde, fiçiler dolusu şarabın bulunduğu ve söz konusu şahsın gece gündüz evinde şarap içtiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında mahalle halkının en çok rahatsızlık duyduğu ve toplumun onaylamadığı husus ise Gidi Bali'nin, eşiyile birlikte bir başka kadını fuhuş yapmaya sevk etmesidir. Esasen bu mevzular daha önceden de bilinmekte idi. Bundan dolayı olaya sebep şahsın birçok kez sakin olduğu yerden çıkarılmasına rağmen, her defasında mahallesine geri döndüğü anlaşılmaktadır. Caydırıcı olmamasına rağmen, çıkarılan yeni emirde de başka bir şehre gönderilmesi uygun görülmüştür⁴⁰.

Zaman zaman tekkelerin de şarap üretip sattıkları görülmektedir. Varna'da bulunan Akyazılı Baba Tekkesi, bu duruma örnek gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nde gerek iç kısımlarda gerekse sınır boylarında varlığına rastlanan tekke ve zaviyeler ilmi, içtimai, askeri vs. gibi farklı konularda şekillenmişlerdir. Temelde aynı düstur üzere hareket eden bu kurumların, buldukları yerlere göre işlevleri değişmektedir. Ehl-i Sünnet anlayışına sahip olan Osmanlı devlet yönetimi, bu kurumların işleyişine pek müdahalede bulunmamış ancak gerekli durumlarda çeşitli önlemler almayı da ihmal etmemiştir⁴¹. Devletin iskân politikasına göre batı serhat boylarında aktif olan Akyazılı Baba

³⁶ Girit'te bol miktarda şarap imalatı yapılmakta ve bu içki Girit'ten farkı coğrafyalara gemilerle taşınmaktaydı. Bkz.: BOA, A. DVNS. MHM. d. 12, h. 50. (21 Şubat 1571)

³⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d. 6, h. 302, 1173. (28 Ekim 1564, 23 Mayıs 1565) Boğdan Voyvodası, kendisine verilen izin belgesini kaybettiğini beyan ederek yenisini talep etmiştir. Durumun teftiş edilip, daha önce içki alışverişinde bulunmadığı tespit edilirse talebinin onaylanacağı bildirilmiştir. BOA, A. DVNS. MHM. d. 7, h. 2229. (7 Ekim 1568)

³⁸ Osmanlı'da organize edilen ilk panayırların daha çok Rumeli bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. 16-17. yüzyıllarda Rumeli'de Tor varoşu, Milşova Manastırı civarında (Hersek), Prez yaylasında (Taşlıca Kazası), Ustrumca, Alasonya, Çatalca, Hrupişta, Petriç, Yenişehir, Sidrekapısı, İstorga, Karaferye, Katerina ve Çitroz'da panayırlar kurulmuştu. 18. yüzyıldan itibaren kurulan panayırların -Uzuncaabad, İslimye, Silivri, Sinoz- yerli yabancı birçok tüccarın katılım sağlamasıyla çok daha geniş kapsamlı oldukları anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bkz.: Özer Küpeli, "Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırlarının Tarihine Dair", *Osmanlı*, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 490-497.

³⁹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 85, h. 239. (30 Ocak 1631)

⁴⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 61, 52/141. (4 Ağustos 1586)

⁴¹ Tekke ve zaviyeler için bkz.: Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, c. 40, İstanbul, 2011, s. 368-370.

Tekkesi'nin de müstakil bir kurum olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bu tekkenin yakınlarındaki mevcut köylerde bulunan Müslüman ahali, serhat beylerine hizmet etmeleri için çok sayıda gönüllü yardımcılar göndermektedirler. Ancak bu tekkeyi kendilerine yurt tutan ve eşkıya olarak adlandırılanlar, tekkenin etrafında geniş bağlar yetiştirip, elde ettikleri bol miktarda üzümü sıkıp şirasından şarap imal etmişlerdir. Bununla yetinmeyip elde ettikleri şarapları satarak, *nice fesâda da sebebiyet* vermekteydiler. Üstelik bu iş için, çevre köylerden gönderilen gönüllü yardımcılar kullanılmıştır. Bu durumun ileri boyutlara varması üzerine, merkez bilgilendirilmiş ve Varna Kadısı aracılığıyla ele başlarının İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir⁴².

İlmiye teşkilatı içinde de görevini kaybetme pahasına şarap içenlere tesadüf edilmektedir. Örneğin Sarıgöl Kadısı Mevlâna Memi hakkında yapılan şikâyet; sürekli sarhoş gezdiği, şer'i meselelerden haberdar olmadığı öyle ki bulunduğu makamı rüşvet ile elde ettiği yönünde suçlamalar yer almaktadır. Şeyhülislamdan alınan fetva doğrultusunda, gerekli teftişin yapılmasıyla kazanın idaresinin Mevlâna Memi'den alınmasına karar verilmiştir⁴³. Yönetici ve yargı makamında olan bir görevlinin kabul edilemez bu halleri, her şeyden önce makama dolayısıyla da devlete karşı bir güven sarsılmasına sebebiyet verebilmekteydi. Bir Müslümanın üstelik bir devlet görevlisinin hiç sakınmadan alenen kullandığı içki, yasakların çok da caydırıcı olmadığı sonucuna götürebilir.

Tüm bu ve benzeri örnekler, şarap ya da diğer alkol türlerini içen şahsa ve yaşadığı sosyal çevreye zarar vermektedir. Nitekim içki toplumsal huzursuzluk, taşkınlık, gerginlik vesairenin ayrılmaz bir parçası şeklindedir. Eşkîyalık, fuhuş, cinayet, haksız kazanç, görevi kötüye kullanma vb. tüm durumlar için Hz. Peygamberin ifade ettiği *kötülüklerin anası* tabiri bu noktada da yerini bulmaktadır. Ancak şu ana kadar olan örnekler ve aşağıda verilecek misaller göz önüne alındığında, işlenen suçları sadece alkol kullanımına bağlamak gerçekçi bir yaklaşım olamaz. Gerçek olan sarhoş olanların daha kötü niyetli, daha huzursuz, daha özgür ve daha saldırgan olduklarıdır. Sarhoş insanların davranışlarındaki tatminsizlik hissi, kendilerine ve topluma verdikleri zararın boyutunu arttırmaktadır.

Örneğin 1565 yılında Dimetoka Kazası'na bağlı Mandre Karyesi'nde meydana gelen cinayetin faili, maktul Niko'yu şarabın dozunu kaçırmanın etkisiyle göğsünden bıçaklamıştı⁴⁴. Bu yüksek saldırganlık haline bir başka örnek de Filibe'den verilebilir. Kanunları hiçe sayıp alenen içki içen bir grup eşkıya, halkın erzaklarını yağmalamakla kalmamış, canlarına kastetme teşebbüsünde dahi bulunmuştur. Ortalığı savaş haline çeviren eşkıyaların, bu fiillere devam etmekteki ısrarları bazılarının katledilmesine bazılarının da hapsedilmesine sebep olmuştur⁴⁵. Yenipazar'ın Seniçe Nahiyesi'ne bağlı Donçe Karyesi'nde mevcut kilisenin yanında bir grubun toplanıp içki içtiği, kavga çıkardığı ve ahaliyi rencide edecek sözlü münakaşalarda bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Yenipazar, Preboy ve İstari Eflak kadınlarının olaya müdahalesiyle, taşkınlık çıkaranların kilise yakınlarında toplanmaları men edilmiştir. Bu gruba karışıklık çıkarmamaları hususunda gerekli uyarılar yapılmıştır. Fakat onların bu tutumlarında diretmeleri, cezalandırılmalarını gerekli kılmıştır⁴⁶.

⁴² BOA, A. DVNS. MHM. d. 3, h. 1644. (21 Kasım 1560)

⁴³ Filorina Kadısı ve Ohri Müfettişi Hüsvrev'e gönderilen hüküm. BOA, A. DVNS. MHM. d. 75, 250/530. (6 Mart 1605). Kadılıkta aranan şartlar için bkz.: Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri* c. 1, s. 231, 279-280.

⁴⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d. 6, h. 945. (29 Mart 1565)

⁴⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d. 101, 66/213. (24 Mayıs 1691)

⁴⁶ BOA, A. DVNS. MHM. d. 82, 94/277. (10 Mayıs 1618)

Benzer durum, Selanik'te de meydana gelmiştir. Selanik dışından şehre gelen kürekçiler⁴⁷, buradaki Yahudi taifesinin dükkanlarını yağmalayarak, paralarına el koymuşlardır⁴⁸. 1702 yılında yine aynı şehirde yeniçerilik iddiasıyla eşkıyalık yapan birkaç şahıs, kalebent⁴⁹ cezasına çarptırılmışlardır⁵⁰. 1718 yılında Ferecik'teki Türkmen eşkıyaların halkı canından bezdirmesi, onlar hakkında gerekli cezaların verilmesini zorunlu kılmıştır⁵¹.

Görünen o ki içki içen insanların suç işleme oranları oldukça yüksektir. Akıllara durgunluk getirecek boyuta varana kadar alınan şarap, kişinin akıl ve düşünce nimetinden mahrum kalmasına sebep olmaktadır. Allah'ın da buyurduğu gibi *zararı, faydasından büyük* olan içkinin baş ağrısı, sararıp solma, titreme hastalıkları, halüsinasyon görme vb. çeşitli sıkıntılara yol açtığı da gözlemlenmiştir⁵².

Meyhaneler

Meyhaneler, içki içmeye ve satmaya mahsus mekanlardır. Toplumda algı seviyesine göre hoş karşılanmayan, kötü olan ve kişiyi kötü yola sevk eden, kişinin aklını/bilincini elinden alan bir yer olarak bilinmektedir. Bununla birlikte paylaşmanın ve ortaklığın sembolü, ortak paylaşılan sözün, sevincin ve acının mekânı da olmuştur⁵³. Yani meyhaneler bir sosyal buluşma yeri fonksiyonu da görmekte idi.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim halkın oturduğu mahallelerde, meyhanelerin inşası devletin izni dahilinde yapılmaktaydı. Halkın, bu mekanlara giderek ölçüyü kaçırmadan içkisini içmesinde ve eğlenmesinde herhangi bir mahzur bulunmamaktaydı. Ancak bu yapıların, yalnızca Müslümanların yaşadığı veya Müslüman nüfusun fazla olduğu mahallelerde bulunması hoş karşılanmamaktaydı. Üstelik Müslümanlar için kutsal olan camilerin yanında meyhanelerin inşa edilmesi, farklı dinlere mensup olanlar arasında zaman zaman çatışmaların doğmasına da sebebiyet vermekteydi. Mesela Prizrin'de Müslümanların yaşadığı üç ayrı mahallede, dört camiinin yakınlarında meyhaneler yapılmıştır. Bu meyhanelere Müslüman olan ve olmayan ahali gitmekte ve düzenledikleri meclislerde birlikte eğlenmektedirler. Görünen o ki devletin hazırladığı birtakım düzenlemelere hem meyhane inşasının yapılacağı konuma müsaade edenlerin hem de söz konusu yerdeki ahalinin riayet etmediği barizdir. Bunun üzerine bölgeye gönderilen hükümde, Müslüman mahallelerindeki meyhanelerin kapatılması ve Müslümanlara hiçbir surette içki satılmaması kesin

⁴⁷ Osmanlı donanma ve tüccar gemilerinde belli bir ücret karşılığı kürek çekmek suretiyle çalıştırılan ve hizmetli sınıfına mensup olan görevliler, kürekçi olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı donanmasında çalıştırılan kürekçiler, genellikle esir düşmüş olanlar ve kürek cezasına çarptırılmış olan suçlulardır. Ancak mevcut kürekçilerin zamanla ihtiyacı karşılayamadıkları görülmüştür. Bu sebeple ücretli kürekçi toplanması yoluna gidilmiştir. Öte yandan, avarız vergisine karşılık olarak alınan ocaklık kürekçiler de mevcuttur. Avarız hanesi hesabına göre istihdamı yapılan kürekçilerin, genellikle elli hane başına bir nefer şeklinde alınması kararlaştırılsa da bu miktar zamana, mekâna ve ekonomik koşullara göre değişkenlik gösterebilmekte idi. Geniş bilgi için bkz.: Filiz Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*, s. 101-108.

⁴⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d. 21, h. 769. (14 Mayıs 1573)

⁴⁹ Kalebent, sözlükte *kaleye bağlanmış, kalede hapsedilmiş kimse* manasındadır. Terim olarak suçluların kale surları içinde tutulup, hisardan dışarıya çıkmalarına izin verilmemesi şeklinde uygulanan bir cezayı ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde kalebentlik cezasına konu olan suçlar cinayet, yaralama, gasp, darp, adam kaçırma, zorbalık ve zulüm, hırsızlık, yol kesicilik, eşkıyalık, iftira, yalancı şahitlik, müneccimlik, büyü yapma, ayyaşlık ve benzeri daha birçok suçu eklemek mümkündür. Geniş bilgi için bkz.: Ömer İşbilir, "Kalebent", *DİA*, c. Ek-2, Ankara, 2019, s. 5-7.

⁵⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 111, 656/2339. (30 Ağustos 1701)

⁵¹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 128, 44/198. (30 Ağustos 1718)

⁵² Gelibolulu Mustafa 'Âli, *Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fi-Kavâ'idi'l-Mecâlis*, (Hazırlayan: Mehmet Şeker), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 208-211.

⁵³ Ahmet İçli, "Fuzûlî'nin Rind ü Zahid Eserinde Mekân: Meyhane ve Mescit", *Turkish Studies*, S. 7, c. 1, Ankara, 2012, s. 1313.

bir dille ifade edilmiştir. Ayrıca gayrimüslimlerin kendi mahallelerinde, kendilerine yetecek kadar şarabı bulundurup içebileceklerine ve birbirlerine satabileceklerine işaret edilmiştir⁵⁴.

Müslümanların, kendi mahallelerindeki bu yapılardan rahatsızlık duymalarının temel sebebi, içki içenlerin ortaya çıkardıkları taşkınlıkların yarattığı huzursuzluktur. Gayrimüslimlerin bu yaşantıları, ister istemez Müslüman halktan bazılarını cazip gelmekte ve meyhaneler yavaş yavaş onların da mutlak uğrak noktaları olmaktadır. Bu gidişat en çok düzenli aile hayatını etkilediğinden, sosyolojik açıdan olumsuz sonuçlar doğurabilmekte idi. 1586 yılında Sofya’da mahalle aralarında kadınların yollarını kesen ve onlara kendi mahallelerinde gündüz vakti dahi hareket serbestisi tanımayan grup, şehirde bulunan meyhanelerde meclisler düzenleyen başıboş leventlerdi⁵⁵.

Müslüman Türk kadınları, bu sarhoş levent taifesinden dolayı günlük yaşamın vazgeçilmez bir sosyalleşme aracı olan hamamlara gitmekte sıkıntı yaşamışlardı. Türk kültüründe önemli bir yeri olan hamamlar, sağlık açısından olduğu kadar bedenlerin temiz ve zinde tutulması için de sıklıkla gidilen yerlerdi. Bu mekânlar, kadınlar için yıkanmanın yanında hatta ötesinde birer eğlence noktasıydı. Küçük ya da büyük gruplar halinde hamamlarda vakit geçiren kadınlar, yeni yeni arkadaşlıklar edinerek ilişkilerini devam ettirmekteydiler⁵⁶. Bu mühim sosyal etkinliğin güvenli şekilde gerçekleştirilememesi ve kadınlara yönelik ahlaksız davranışlardan ötürü, meyhanelerin Sofya’nın dışına taşınmasına ve Müslüman mahallelerinde bilhassa cami ile mescitlerin yakınlarında olan bu mekânların kapatılmasına karar verilmiştir⁵⁷.

Müslümanların yoğun olduğu yerlerde devlet eliyle kapatılan meyhaneler, yine devlet kanalıyla başka bir yerde açılmaktaydı. Yani devlet gayrimüslimlere mağduriyet yaşatmadan, ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmaktadır. Gayrimüslimler arasında şarabın kutsiyetine olan inanç da düşünülünce bu yaklaşım makul görünmektedir.

Osmanlı Devleti, bir yeri ya da bölgeyi fethettiği zaman adet olduğu üzere oradaki en büyük kiliseyi camiye çevirmekteydi. Bu yerlerden biri de Bar Kalesi içindeki kilisedir. İslâm fethiyle birlikte camii olarak hizmet veren bu yapı, ilerleyen zamanlarda bölgeyi tasarruf eden bey ve kadının rüşvete tamah etmesi neticesinde, yörenin ileri gelen gayrimüslimleri tarafından adeta satın alınarak tekrar kilise yapılmıştır. Bu kilisenin yakınlarına yapılan meyhanelerde, *kefere* olarak ifade edilen halkın içki içmesi ve etini yemek amacıyla domuz boğazlamalarından ötürü mahalleye kötü kokular yayılmaktaydı. İslam’ın tartışmasız haram kıldığı domuz etinden ve şaraptan rahatsız olan Müslümanlar, bu şikayetlerini İskenderiye Kadısı aracılığıyla merkeze iletmişlerdi. Durumun tetkiki için Dukakin ve İskenderiye beyleri ile Dukakin, Ülgün, Bar ve İskenderiye kadıları görevlendirilmiştir. Sonuçta kiliseye çevrilen caminin bir vakfa bağlanarak yeniden hizmete açılması, etrafında olan meyhanelerin kapatılması, gayrimüslimlerin kalenin dışındaki kiliselerde toplanmasının salık verilmesi ile Müslümanların taleplerine olumlu karşılık verilmiştir⁵⁸.

Memleket dahilinde Müslümanların oturduğu mahallerde, bilhassa ibadet edilen yerlerin yakınlarında şarap satışlarının yasaklandığına dair fermanlar çıkarılmıştı. Yukarıda da ifade edildiği

⁵⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d. 23, 348/781. (16 Şubat 1574)

⁵⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d. 60, 276/635. (3 Haziran 1586). Gelibolulu Ali, meyhaneye giden erkekleri iki gruba ayırmaktadır. Gençlerden oluşan ilk grup, meyhanelerdeki içki düşkünlerini kendilerine dost edinmişlerdir. Onlarla yer, içer ve akşam olunca da evlerine dönerlerdi. Diğer grup ise gece gündüz demeden içki içen ve vaktinin neredeyse tamamını meyhanede geçiren ayyaşlardır. Bunların hayatlarında kadının büyük önemi vardı. Ahlaksızlığı kendilerine yol edinen bu ayyaşlar, aynı zamanda hizmetlerinde bulunan erkeklerle de ilişkide bulunurlardı. Gelibolulu Mustafa ‘Âli, *Mevâ’idü’n-Nefâis*, s. 217.

⁵⁶ Osmanlı Devleti’nin Rumeli coğrafyasındaki hamamları ve hamam kültürü için bkz.: Filiz Yıldırım, “Batılı Seyyahların Gözüyle Tuna Havzasında ve Rumeli’de Folklor (15-19. Yüzyıllar)”, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı*, c. 1, (Editörler: Ahmet Aksın, Yavuz Haykır, Filiz Yıldırım), Hiperyayın, İstanbul, 2019, s. 342-344.

⁵⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d. 60, 276/635. (3 Haziran 1586)

⁵⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d. 39, 188/398, 210/429. (2 Mart 1580, 29 Şubat 1580)

gibi Müslüman mahallelerinde mevcut olan meyhanelerin kapatılması emredilmişti. Devletin faal olan yasalarına ve yaşanan onlarca hadiseye rağmen, şaraba olan talep hiç bitmedi. Ticari açıdan gelir getiren bu ürün, Hersek Sancağı'nın sahil kazalarında da oldukça revaçta idi. Halk, buralardaki üzüm bağlarından bol miktarda üzüm tedarik edip, kaçak şarap ticareti yapmaktaydı. Devletin, yasakların çiğnendiği Hersek'te daha sert tedbirler aldığı söylemek mümkündür. Zira bölgeyi ber-vech-i arpalık⁵⁹ olarak idare eden Mustafa Paşa'ya, meyhanelerin yıkım emri verilmişti. Buna ek olarak şarap satışının derhal durdurulması ve mevcut olan yasakların uygulanmasına bir an önce geçilmesi gerektiği de belirtilmiştir⁶⁰.

Askeri Kesimde Şarap

Şarap, hemen her kesim tarafından tüketimi mümkün bir içki türüdür. Devletin zirvesinden tutun da sıradan bir vatandaşa kadar şarabın içildiği belgelenmiştir. Devlet yönetimindeki padişahlardan bazıları şaraba meylederken bazıları da mutlak surette reddetmişlerdir. Mesela Fatih Sultan Mehmed'in içkiyle ilgilenmediği, en uzun süre hükümdarlık yapan Kanuni Sultan Süleyman'ın şarap içmediği bunun yerine mevsimine göre leziz maddelerden oluşan meşrubatları tercih ettiği bilinmektedir⁶¹. Kanuni aynı zamanda ülkede genel bir içki yasağı da uygulamıştır. Buna karşın oğlu II. Selim, babasının yolunda gitmeyen, şaraba hayli düşkün bir sultanı⁶². I. Ahmed ve IV. Murad da ülkede içki içilmesine genel bir yasak getirmişlerdir. Son derece dindar bir padişah olan I. Ahmed, ülkesinde fitneye ve şerre sebep olduğu gerekçesiyle, halkını içki kullanmaktan men etmiştir⁶³. Diğer yandan halka yasakladığı içkiye bağımlı olan IV. Murad'ın bu tutumu, hastalığını tetikleyip ölümüne dahi sebebiyet vermiştir⁶⁴. Pek az istisnalar dışında hemen tüm Osmanlı padişahları, İslam'ın emrettiği içki yasağına uymuş ve bu konuda gerekli hukuki tedbirleri de almışlardır.

Devletin önemli mevkilerini işgal edenler tarafından, özellikle de görev başında iken içki kullanılması ciddi bir zafiyettir. Bu zaafa düşenlerin içinde yeniçeri ve sipahi askerlerini yer yer görmek mümkündür. Mesela İzladi'ye tabi Yanoniçe Karyesi'nde Sipahi Hasan ile Paşayığit Karyesi'ndeki Yörük Ali'nin buldukları yerlerde, taşkınlıklarıyla halkı rahatsız etmekten kaçınmamalarının temelinde, sarhoş oluncaya kadar içtikleri şarap yatmaktaydı. Zira aşırı alkol, kişinin şiddete meyletmesine sebep olmaktadır. Bu vaziyetin önlenmesi için İzladi Kadısı'na gönderilen hükümde ilgili şahısların yakalanmaları emredilmektedir⁶⁵.

Budin'de bulunan Sipahi Veli, sürekli aldığı içkinin tesirinden emri altındakileri idare edemez hale gelmişti. Düzenli bir şekilde sarhoş olacak boyutta tüketilen şarap, beyinde birtakım hasarlara yol açmaktadır. Bu hasarlar da kişinin akıl melekelerini kullanmada kısıtlamalara sebep olmaktadır. Nitekim Sipahi Veli'nin idare etmekten yoksun olduğu yardımcılarında biri, Budin Kalesi'nde görev yapan bir yeniçeriye sebep belirtmeksizin bıçakla yaraladıktan sonra, *ya siz bunda turmak*

⁵⁹ Osmanlı Devleti'nde devlet memurlarına hizmette buldukları sürece maaşlarına ek olarak, görevden ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak verilen gelire denilmektedir. Bkz.: Cahit Baltacı, "Arpalık", *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 392-393.

⁶⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 100, 71/267. (8 Kasım 1690)

⁶¹ Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, (Çeviri: Selma Cangi), Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 58-59; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1453-1574*, c. 2, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 652. Her zaman tutumlu ve ölçülü olan Sultan Süleyman, gençlik yıllarında dahi şarabın ve kötü alışkanlıkların bağımlısı olmamıştır. Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 67.

⁶² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 309, 369, 421.

⁶³ Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, c. II, (Çeviren: Zuhuri Danişman), Bahar Matbaası, İstanbul, 1968, s. 646.

⁶⁴ Mithat Sertoğlu, *IV. Murad*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 3, 67, 109; Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul*, (Yayına Hazırlayan: Sami Önal), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 35; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1623-1669*, c. 4, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 366.

⁶⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d. 3, h. 560. (12 Ocak 1560)

gereksiz veyâhûd biz turmak gereğiz diyerek sözlü hakaretlerde de bulunmuştur. Devletin iki önemli askeri gücü olan yeniçeriler ve sipahiler arasında olası büyük bir çatışmanın önüne geçmek için, hemen asilerin yakalanıp hapse atılması yönünde karar çıkmıştır. Devlet bununla da yetinmeyip, benzer muhtemel olayların tekrarlanmaması adına taşkınlık çıkaran tımar sahiplerinin ellerinden tasarruf haklarını alıp, başkalarına devretmiştir⁶⁶.

Benzer bir olay Sofya'da da olmaktadır. Sofya'nın Üçpınar Mahallesi'nde oturan Sipahi Divâne Ali, aynı mahalleden başka bir sipahi olan Mehmed'i ve kardeşi Hasan'ı kılıç ile ellerinden yaralamıştır. Bu yaralama hadisesi esnasında Divâne Ali'nin ağzından gelen şarap kokusu (hamr râyihası), şikâyetin iki yönlü teftiş edilmesini gerekli kılmıştır⁶⁷. Ağzından gelen şarap kokusu somut bir delil olarak görülmesi de bir Müslümanın şarap ya da başka içkiler kullanması dinen haram ve örfen yasak olduğundan, ek bir kanıt aranmazdı. Bu belirti, tahkikat ya da cezalandırmak için yeterli bir hukuki dayanak olarak görülmekteydi.

Divâne Ali hakkında sürekli yapılan şikâyetlerin, Ali'nin inkârları ve çeşitli sebeplerden dolayı sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak O'nun şarap içmekten vazgeçmemesi, her daim taşkınlık çıkarmasına sebep olmaktadır. Üsküp Sancağı'nda tımara sahip olan Ali'nin haneye tecavüz, yol kesme ve hatta daha da ileri giderek adam öldürmeye varan olayların içinde yer alması ve yıllardır bir türlü nihayete ermeyen şikâyetlerin devam etmesi üzerine Vodina ve Yenice-i Vardar kadıları takipçi kılınmıştır⁶⁸.

Aslında 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen bu hadiseler, yüzyılın sonunda ülkede büyük karışıklığa yol açan ayaklanmaların ilk basamakları olarak değerlendirilebilir. 16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı ülkesinde başlayan Celali ayaklanmaları büyük bir asayişsizliği beraberinde getirdi. Bu süreçte, devletin hemen her kurumuyla sıkıntılı bir döneme girdiği söylenebilir. Celali isyanlarının çıkış sebepleri; Avrupa'da ve Osmanlı'da 16. asrın son çeyreğinde gelişen ve sonuçta askeri düzenden toprak idaresine, vergi toplama usullerine kadar pek çok alanda değişime/dönüşüme sebep olan olaylarla yakından alakalıdır⁶⁹. Çok geniş bir yelpazede incelenmesi gereken bu isyanları, araştırdığımız konu çerçevesinde mevcut kayıtlarla sınırlamamız yerinde olacaktır.

Celalilerin Anadolu'da başlattığı isyanlar, yavaş yavaş Osmanlı'nın Balkan topraklarında da kendisini hissettirmişti. Her geçen gün büyüyen ve halka zorbalık yapan gruplar sebebiyle, köylü halk bulunduğu yeri vergi yükü ve köy feodalitesi gibi sebeplerin de etkisiyle terk etmek durumunda kalmıştı. Çiftçiliğe devam etme imkanını kaybeden köylü insanların, güvensiz bir ortamda ne yapacaklarını bilmeden dağınık bir halde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaları, o dönemde başıboş insan olarak nitelendirilen leventlerin sayısını da arttırmaktaydı. Köylünün yer değiştirmesi, toprakların boş kalmasına ve toprak tasarrufunu elinde tutan tımarlı sipahilerin kazançlarını yitirmesine sebep olmaktadır. Sipahiliğin zamanla gözden düşmesi, buna karşılık maaşlarını devletin hazinesinden alan kapıkullarının buldukları yeri muhafaza etmesi ve dahi sipahilerin yerine merkez dışındaki bazı yerlerin güvenliğini sağlamak üzere görevlendirilmeleri gibi daha birçok sebep, tımarlı sipahilerin birer ikişer eşkıya olmaları sonucunu doğurdu. Devlet, içinde bulunduğu bu düzensizliğe karşı birtakım sert uygulamalar getirdi. Mesela eşkıyalık yapan sipahilerin tımarları ellerinden alındı. Fakat bu tedbir, sipahilerin taşkınlıklarını arttırmalarını önleyemedi.

⁶⁶ BOA, A. DVNS. MHM. d. 6, h. 127. (12 Eylül 1564)

⁶⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d. 6, h. 719. (13 Şubat 1565)

⁶⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d. 48, 262/745. (23 Ocak 1583)

⁶⁹ Celali isyanları hakkında geniş bilgi için bkz.: Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyânları"*, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2019; Fatma Acun, "Celâlî İsyânları (1591-1611)", *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 695-708;

Bilindiği üzere tımarlı sipahiler, seferlere katılmanın yanında buldukları bölgelerin asayişinden de sorumluydular⁷⁰. Ama artık durum tersine dönmüş, nizamdan sorumlu bu devlet görevlileri çevrelerine topladıkları asi insanlarla halkın evlerini basıp, ambarlarını talan edip, esnaf dükkanlarını yağmalayıp, kendilerine karşı koyanları öldürmekten çekinmeden, nizamı bozanlar olmuşlardı. Öyle ki 1605 yılında Nevrekob Kadısı'na gönderilen bir hatt-ı hümayun tüm bu sebeplerden ötürüydü. Paşa Sancağı'nda tımar tasarrufunda bulunan Muhammed ve Ali adlı iki sipahi, kendileri gibi eşkıyalık yapanlarla her daim şarap içmekteydiler. Sarhoşluk halleri, onları daha da cesaretlendirmekte ve yangına körükle gitmelerine sebep olmaktaydı. Bunun üzerine kadı aracılığıyla sipahilerin ellerinden tımarlarının alınıp, başkalarının tasarrufuna verilmesi ve onlar için de gerekli cezai uygulamaların başlatılması emredilmiştir⁷¹.

Aynı yıl Grebene Kazası da Sipahi Mustafa'nın eşkıyalık hadiselerinden dolayı mağduriyet yaşamaktaydı. Şiry'e'de tımarı olan Mustafa, burada aldığı içkinin tesiriyle, kadınlara sarkıntılık etmekte ve kadın erkek fark etmeksizin ırzlarına geçmektedir. Hakkında merkeze defalarca şikâyet bildirilmesine rağmen, bu hadiselerin sonu gelmemekteydi. Yanya Beyi'ne hitaben gönderilen emirde; *sen ki sancak beyisin mezbûrun celb ü ahz sebebi ile hakkından gelinmezse, hakkından gelinür bilmiş olasız* şeklindeki ifade ile yıllardır devam eden bu hadiselerin çözümü için ilgili görevliye gözdağı verilmiştir⁷².

Devlet görevlileri içerisinde görev başında iken şarap içenler, halkı huzursuz edecek birçok davranış sergilemekteydiler. Örneğin Nova Kalesi Dizdarı Ahmed, gece gündüz korumakla yükümlü olduğu kalede, Nova Kadısı'nın emrinde olan bir çalışanla birlikte her gece içki sofralarında buluşmaktaydı. Dizdar Ahmed'in bu uygunsuz davranışının yanında halkın evlerini basıp para toplamak, karşı çıkanları öldürmek, hisar erlerinin ulufelerine el koymak gibi diğer suçlarının da teftişi için Hersek Beyi, Nova ve Çirmenice kadıları vazifelendirilmiştir⁷³.

Diğer yandan Mostar Kalesi Dizdarı Mustafa'nın da aynı vaziyette olduğu görülmektedir. Kale ile ilgili işlerden sorumlu ve kale erlerinin kumandanı olan bir dizdarın her daim görevinin başında olması gerekirken, Dizdar Mustafa gayriresmî iş tuttuğu gayrimüslimler ile içki meclislerinde bir araya gelmektedir. Kalenin muhafazasının ihmal edilmesi, göz ardı edilecek bir durum değildi. Bundan dolayı gerekli teftiştten sonra, Dizdar Mustafa'nın hapis edilmesine yönelik emir çıkarılmıştır⁷⁴.

İncelediğimiz kayıtlar, bazı askerler tarafından şarabın sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Üstelik söz konusu askerler, genellikle gayrimüslim tebaadan kişilerle içkili meclisler düzenlemektedirler. Bunlardan biri de Karakarye'de ikamet eden Dergâh-ı Mualla Yeniçerilerinden Mahmud'dur. Mahmud'un, Mumcu Pavlo isimli şahsın evinde birlikte içki içtiklerinin duyulması üzerine, bu durumun tekrarlanmaması amacıyla kadı tarafından gerekli teftişe başlanmıştır⁷⁵.

16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'ne diplomat olarak gönderilen Avusturyalı Busbecq, Buda'da karşılaştığı yeniçerilerin, nadiren buldukları şarabı bir lüks olarak gördüklerinden, ellerine geçince de bunu büyük bir arzu ile içtiklerinden bahsetmektedir. Şeker, yumurta, baharat ve şarap karışımından yapılan muhallebinin yeniçeriler tarafından çok sevildiği, bu tatlının kişiye uysallık verip, yorgunluk hissini ortadan kaldırdığı da iddia edilmektedir⁷⁶.

⁷⁰ Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyancıları", *DİA*, c. 7, İstanbul, 1993, s. 252.

⁷¹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 75, 95/162. (10 Mart 1605)

⁷² BOA, A. DVNS. MHM. d. 75, 156/297. (27 Nisan 1605)

⁷³ BOA, A. DVNS. MHM. d. 30, 286/664. (9 Haziran 1577)

⁷⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d. 51, h. 135. (1 Ağustos 1583)

⁷⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d. 69, 194/338. (30 Ocak 1592)

⁷⁶ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 19, 89.

Tüm bunların yanında, şarap satışı gibi küçük ticari heveslere kapılan askerler de vardı. Malkara'da sağ bölük gurebasından olan Veli, evinin bir tarafını gayrimüslimler için şarap satış noktası olarak tahsis etmişti. Alenen içki satan Veli'nin yasadışı olan bu faaliyetinden vazgeçmesi için Vize Beyi'ne bir hüküm yazılmıştır⁷⁷.

Serhat boylarında görev yapan askerlerin şaraba olan meyilleri de Evliya Çelebi'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Seyyah, Alacahisar'a dair izlenimlerini aktarırken şehrin çarşısında adına *çotra* denilen ağaçtan yapılmış, yuvarlak, kapaklı küçük su kaplarına tesadüf ettiğini ifade etmektedir. Bazı serhat askerlerinin bu kaplara şarap koyup, yanlarında taşıdıklarını bildirmektedir⁷⁸.

Yukarıdaki örnekler baz alınarak Osmanlı askerlerinin genelinin içki içtikleri yönünde bir kaniya varılamaz. Elbette şarap ve benzeri içkileri tüketen bir kesim mevcuttur ancak yüzlerce kayıtlı belge içinde bunların düşük bir oranı teşkil ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Osmanlı ordusunun başarılarının temelinde itaat ve disiplini içeren din yatmaktadır. İslam'da ahiret inancının var olması ve ahiret hayatında ayrıcalıklı sınıflardan biri olan *Allah yolunda öleler ve öldürülenler*, bunun en belirgin ifadelerinden biridir. Venedik elçisi Domenico Trevisano'nun şu açıklamaları, Osmanlı askerini bu hususta kâfi derecede ifade etmektedir: *Türklerin ordusunda askerler için çok önemli üç şey yoktur: Şarap, hayat kadınları ve kumar. Ayrıca her yerde ve her zaman riayet ettikleri ve silahlarının tarihini bağladıkları kendilerine özgü bir gelenek, asla Allah'ın adına küfretmemek ve asla belirlenen saatlerde namazlarını huşu içinde kılmayı ihmal etmemektedir. Gerçekte Türklerin içinde Hristiyanlardan çok daha fazla dine bağlılık ve Allah korkusunun mevcut olduğunu görebiliriz. Zira ister talihte ister talihsizlikte, her türlü işe merhametine her iyi şeyin bağlı olduğuna inandıkları Allah'ın adıyla ve O'nun iradesine göre başlayarak, Allah'ın adını övüyor ve yüceltiyorlar*⁷⁹.

Vergiler

Osmanlı Devleti'nde gerek merkezin doğrudan tahsil ettiği gerekse tımara ayrılmış yerlerden alınan vergilerin tamamına, *resim* denilmektedir. Osmanlı'da çok çeşitli vergi kalemleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de yerin durumuna göre toprak ürünlerinden alınan ve genellikle öşür şeklinde adlandırılan vergidir⁸⁰. Bunun içinde bağ ve bahçe resminin konumuzla alakalı kısmı, üzüm üretimi ve bağcılıktır⁸¹. Daha da özele inmek gerekirse, şarap için ayrılan bağlardan alınan vergidir. Bu vergi, her eyalette hatta her sancakta farklılık arz etmektedir. Bu durum hem sancakların iktisadi bünyesine hem de elde edilen hasılatın miktarına bağlıdır.

Bağ bozumunda, üzümlerin şarap yapılmak üzere kullanıldığı yerlerde miktarı belirlenen verginin toplanmasına başlanırdı. Bu miktar 1/10 (öşür) olarak belirlenmişti. Ancak Osmanlı Rumelisi'nde bu verginin devlet adına sipahiler tarafından şarap olarak alınması kararlaştırılmıştı. Sipahilerin aldığı 1/10'lik şarapların satışını gerçekleştirebilmek için de piyasadaki diğer üretici ve satıcıların belli bir süre saf dışı bırakılmaları icap etmekteydi. İşte bu süreçte *monopolya* denilen bir yöntem uygulanırdı. Bu yöntemde, vergi gelirini güvence altına almak amacıyla şarap satışını tekellerine alan sipahiler, iki ay boyunca ellerindeki ürünleri alıcılara ulaştırmaya çalışırlardı. İki aylık zaman zarfında gayrimüslim halkın şarapları mühürlenir ve bu ürünlerin satışına müsaade edilmezdi. İkinci ayın sonunda sipahinin elinde ürün kalması durumunda, gayrimüslimlere *el*

⁷⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d. 2, 71/657. (6 Mayıs 1556)

⁷⁸ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, c. 5, 2. Kitap, s. 816.

⁷⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1574-1623*, c. 3, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 197.

⁸⁰ Ahmet Tabakoğlu, "Resim", *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 582.

⁸¹ Üzüm ve üzümünden alından vergi Tahrir Defterleri'nde *harac-ı bağat*, *bağ-ı kürüm*, *mukataa-i bağat*, *resm-i kürüm*, *resm-i bağat*, *öşr-i bağat*, *öşr-i bağ*, *harac-ı kürüm* başlıkları altında kaydedilmiştir. Temettuat Defterleri'nde bağ, üzüm ve asma kürüm başlığı altında ifade edilmektedir. İbrahim Solak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve ve Sebze Üretimi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, 2008, s. 221.

narhından yani yürürlükteki fiyattan satışı gerçekleştirilirdi⁸². Böylece hem devlet tekelindeki şarapların satış işlemi bitmiş hem de reayanın yüksek fiyata maruz bırakılarak mağdur olmasının önüne geçilmiş olurdu. Örneğin Selanik Sancağı'na bağlı Sidrekapısı'nda bağ öşründen akçe yerine şıra alınması ve monopolya zamanı el *narhından* bir akçe dahi fazla alınmaması gerektiği kanunlarda açıkça belirtilmektedir⁸³.

Monopolya süresini uzun bulan reaya, çoğu zaman sipahinin elindeki ürünleri kendi rızasıyla yüksek fiyata satın almaktaydı. Sipahinin elinde satışını yapacağı şarap kalmayınca, reayaya ait şarap fiçılarının ve küplerinin mührü kalkmış olurdu⁸⁴. Bundan sonra üzümlerini şıra haline getirmeye başlayan reayanın, bunun için artık özel bir izne ihtiyacı yoktu. Serbest bir şekilde şıra imalatını gerçekleştirirdi⁸⁵.

Devlet vergi toplama hususunu, ürünün verimine göre ayarlamaktaydı. Mahsulün az olduğu yıllar ya vergi muafiyetine gitmekte ya da mevcut olan ürünün miktarına göre az bir vergilendirme yapmaktaydı. Nitekim 1705 yılında Gümölcine'de bağların hasılatının az olmasından ötürü, vergi hususunda daha yumuşak bir siyaset takip edildiği görülmektedir⁸⁶.

Şarap vergisi muafiyeti, yalnızca ürünün az olduğu yıllara mahsus değildi. Farklı alanlardaki işlerde çalışarak, devlete yaptıkları hizmetlerden ötürü bir nevi taltif edilenler de vardı. Mesela Karadağ Kazası'na bağlı Koçana Nahiyesi'nde hane hesabı devlete kürekçi verilmekteydi. Onların bu hizmetlerine karşılık, bağlarından elde edilen şaraptan adet üzere öşür alınmamaktaydı⁸⁷. Diğer taraftan Sidrekapısı'ndaki madenlerde çalışanlar da fiçi resmini vermekle yükümlü değillerdi⁸⁸.

Vergilerin toplanması için görevlendirilen hamr emirleri⁸⁹, zaman zaman çeşitli sıkıntılara maruz kalmaktaydılar. Mesela Rumeli kadılarını muhatap alan 5 Aralık 1604 tarihli bir hükümde; kazalardaki gayrimüslim ahaliden toplanması gereken vergilerin bazı yeniçeriler tarafından engellenmekte olduğu ve bu durumun *mal-ı miriye zarar verdiği* yönünde bir bilgilendirme bulunmaktadır. Söz konusu yeniçeri taifesinin bu zorbalıklarına son vermek için mübaşir olarak görevlendirilen Bayezid çavuş, *kanun üzere miri için vergi tahsilinde bulunmuştur*⁹⁰.

Gümrük geçişlerinde her ürün için uygulanan vergi bedeli farklı olmaktadır. Peşte'de fiçılar içinde taşınan şaraplar, fiçi ya da arabaya göre hesaplanmaktaydı⁹¹. 16. yüzyılda Niğbolu'da ithal ve ihraç edilen şarapların bir fiçisinden 4 akçe bac resmi alınır⁹². Bosna Livası, üzüm bağları ve

⁸² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, c. 2, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 423; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. V, Ankara, 1947, s. 489; Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul*, s. 45.

⁸³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri* c. 1, s. 525.

⁸⁴ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Kurtuba Kitap, Ankara, 2015, s. 380.

⁸⁵ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 2, s. 423.

⁸⁶ BOA, A. DVNS. MHM. ZYL. d. 12, 189/780. (2 Kasım 1705)

⁸⁷ TS. MA. d., K. 888, 79a/318. (22 Şubat 1552)

⁸⁸ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 1, s. 524.

⁸⁹ 5 Aralık 1604 tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre Yasef ve Bakura adlı Yahudiler, hamr emini olarak görev yapmaktaydılar. BOA, A. DVNS. MHM. d. 75, 318/672. (5 Aralık 1604)

⁹⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 75, 318/672. (5 Aralık 1604)

⁹¹ TS. MA. d., E-12321, 220b, 221a, 221b /529. (9 Nisan 1545)

⁹² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, c. 1, Eren Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 255; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri*, c. 3, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 420; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri III. Murad Devri Kanunnâmeleri III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri*, c. 8, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994, s. 488-489.

üzümden elde edilen şıradaki önemli bir konumdaydı. Buradaki vergilendirme medre denilen ölçüye göre yapılmaktaydı⁹³. Şarap gibi sulu ürünlere ait bir ölçek olan medrenin miktarı, kullanıldığı yere göre değişkenlik göstermekte idi⁹⁴. Kefâlonya'da şıranın yüz medresinden on medre vergi alınmaktaydı⁹⁵. Bağları şarap için ayrılan tüm eyalet ve sancaklarda olduğu gibi Bosna'da da monopolya uygulanmaktaydı⁹⁶.

II. Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra, Kili için düzenlenen kanunnâmede, şarap vergisi şu şekilde düzenlenmekteydi. Tuna Nehri'ni takiben Kili'ye gelen şarap gemilerindeki her bir fiçı için 20 akçe gümrük alınmaktaydı. Kili halkından şarap satın alan olursa bunun için herhangi bir vergi talep edilmezdi. Ancak hariçten satın alanlar, 7 akçe gümrük ödemek zorundaydılar. Trabzon'dan Karadeniz'i takiben şehre giren şarap satıcıları ile şarabı hariçten alanlar fiçı başına 8'er akçe vermekle mükelleftiler. Eğer bu ürün Benefşe'den gelmişse iki katı gümrük ödenmekteydi. Silivri'den Kili'ye aktarılan gemiler için de aynı fiyat aralığı söz konusuydu. Tüm bunların haricinde kapıcı ve yazıcı resimleri de alınmaktaydı⁹⁷.

Prizren Sancağı'nda bir fiçı için 15 akçe, Selanik Kavala'da bir at yükü şaraptan 2 akçe, Benefşe şarabından da 15 akçe; Serez'e bağlı Singel'de 2 akçe bac resmi alınmaktaydı. Varna'ya dışarıdan gelen fiçidan 15 akçe, gemi ile getirilen şarapların fiçısından da 8'er akçe, bağ bozumu zamanı da araba başına 2 akçe vergi alınmaktaydı⁹⁸. Yavuz Sultan Selim zamanında düzenlenen yasalarda, Semendire'deki şarap satıcıları için 15 akçelik bir miktar belirlenmişti. Satıcılardan aldıkları şarapları yeniden satanlar ise 12 akçe ödemek durumundaydılar. Semendire dışına çıkarılan şaraptan da 4 akçe alınmaktaydı. Rudnik sınırlarında olan sancak beyi haslarından, yük hesabı satılan şarap 1 akçe idi. Güvercinlik'e dışarıdan getirilen fiçılar için 15 akçe alınırken, yörede oturan halkın kendi bağlarından elde ettikleri şıra için 10'ar akçe verdikleri görülmektedir⁹⁹. Kanuni Sultan Süleyman dönemi Selanik gümrüğü şarap fiyatları, fiçı başı 30 akçeydi. Ancak daha kıymetli olan Benefşe şarabı iki katı ile fiyatlandırılmıştı. Bac vergisine bakıldığında, fiçı başına 15 akçe olarak belirlendiği görülmektedir. Yük hesabıyla boş ya da dolu fiçı fark etmeksizin 2 akçe olarak ücretlendirilmekteydi¹⁰⁰. Temeşvar Eyaleti'ne tabi Çanad ve Göle sancaklarında bir fiçı 12 buçuk, İskenderiye'de 15, Akkerman'da 25 akçedir. İbrail, Tolcu, İsakçı, Maçın ve Hırsova iskelelerine ayrı ayrı yerlerden gelen şaraplar için farklı fiyatlandırmalar görmek mümkündür¹⁰¹.

III. Murad dönemine gelindiğinde, Budin Eyaleti dahilinde olan Solnok Sancağı'nda iskeleden çıkışı yapılan her fiçidan 12,5 akçe kesilmekteydi. Fethülislam'daki bac vergisi fiçı başına 15 akçedir. İskeleden yapılan şarap geçişlerinde fiyatlar daha yükselmekte ve 25 akçe kadar olmaktadır. Fakat şarapların henüz taze olması durumunda, bu geçişlerin 2 akçe gibi düşük bir ücretle sağlandığı

⁹³ Mehmet Emin Yardımcı, "1489, 1530, 1542 Yılları Tahrir Sonuçlarına Göre Bosna'da Zirai Üretim ve Vergiler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 56, İstanbul, 2007, s. 173.

⁹⁴ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, s. 357. Walther Hinz mudrayı (medre, medara, metre) herbiri 2 okka olan 4 "kilinder"lik bir Osmanlı sıvı ölçüsü, 10,256 litre eder şeklinde tanımlamaktadır. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çeviren: Sevim Acar), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 55.

⁹⁵ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 2, s. 423.

⁹⁶ Mehmet Emin Yardımcı, "Bosna'da Zirai Üretim ve Vergiler", s. 174.

⁹⁷ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 2, s. 433-434.

⁹⁸ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 2, s. 473, 476-477, 502, 508.

⁹⁹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 3, s. 444, 446, 448.

¹⁰⁰ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Kanunî Devri Kanunnâmeleri Eyâlet Kanunnâmeleri (II)*, c. 6, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 637, 639.

¹⁰¹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Kanunî Devri Kanunnâmeleri Eyâlet Kanunnâmeleri (IV) II. Selim Devri Kanunnâmeleri*, c. 7, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994, s. 110, 685, 724, 734, 736, 740.

görülmektedir. Orşova da aynı fiyatlandırmaya tabidir¹⁰². I. Ahmed zamanında, Ohri Livası'ndaki şarap bacı 2 akçe olarak belirlenmektedir¹⁰³.

Osmanlı topraklarında şıraya ayrılan bağlardan alınan vergilerin yanında, Müslüman halkın tasarrufunda olan bağlardan da dönüm hakkı alınmaktaydı. Örneğin Köstendil'de her bir dönüm 4 akçe olarak fiyatlandırılmaktaydı. Müslümanlara yasak olduğundan, onlar için şıra vergisi uygulaması görülmemektedir¹⁰⁴. Kanunnâmelerde *eğer Müslüman hamr sıkısa ve bey eylese kâdî tazir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına* ifadesiyle bunun cezayla sonuçlanacağı açıkça bildirilmektedir¹⁰⁵.

Gerek gümrük gerek bac gerekse diğer vergilendirme usulleri her sancak ve dönem için farklılık göstermektedir. Bunun yanında taze ve olgunlaşmış şaraptan alınan vergi arasında bariz bir fark olduğu da açıktır. Mora yarımadasının ucunda yer alan ve canlı bir ticari hayata sahip olan Benefşe, lezzetli şaraplarıyla da bilinmekteydi. Bu sebeple şarap ticaretinde ön plandaydı. Benefşe'den Rumeli Eyaleti sancaklarına ya da daha ötelere ulaştırılan şaraplara uygulanan vergi, daha yüksek olmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde birçok yerde yetiştiriciliği yapılan üzüm bağlarından farklı şekillerde istifade edilmiştir. Yaş ve kuru tüketilen üzüm, sevilen bir meyve olmuştur. Ancak geniş topraklardaki bağ yetiştiriciliği, daha ziyade üzümün şırasından elde edilen şarap için yapılmaktaydı.

İlkçağlardan günümüze önemli bir ticari ürün olan şarap, Osmanlı'da da bu özelliğini muhafaza etmekteydi. Özellikle devlet eliyle yapılan ticaret, önemli bir gelir kaynağı idi. Bilhassa monopolya döneminde, devletin üzüm üreticilerinden şarap olarak aldığı öşrü yeniden satışa sunması ve piyasanın yegâne hâkimi olması, hazineye hatırı sayılır bir katkı sağlamaktaydı.

Şarap, gayrimüslimlerin eğlence kültürünün vazgeçilmeziyken; Müslümanlara yasaktı. Yukarıda sıklıkla değinilen yasaklar, ikazlar ve dahi cezalara rağmen şaraba çok çabuk ve kolay ulaşılması, bu uygulamaların tam olarak netice vermediği sonucunu doğurmaktadır. Zira iletişim ve etkileşim halinde olan halkın bir kısmına yasak diğer kısmına serbest olan şarabın, yasaklanan ellere kavuşması hiç de zor görünmemektedir.

Müslümanlara şarabın yasak olması, acaba yalnızca dini kaygılardan mıydı? Bu soruya kolayca "hayır" cevabını verebiliriz. Elbette *içkinin azı da çoğu da haramdır* diyen bir dinin gölgesinde olan devletin, bunu tamamen göz ardı etmesi beklenemez. Zira halkın ve ulemanın tepkisini çekme kaygısı da taşınmaktaydı. Ancak siyasi sebepler ve güvenlik endişesi bundan çok önce gelmekteydi. Çünkü ordunun can simidi olan sipahilerin, keza merkezde ve taşrada görev yapan yeniçerilerin taşkınlıklarının önüne geçmek için, yasaklar bir sindirme politikası olarak da değerlendirilebilir. Öte yandan çeşitli vergilendirmelerle hazineye aktarılan ve devleti bir noktada rahatlatan ekonomik kaygıların payı yadsınamayacak derecede büyüktür.

Osmanlı devlet yönetimi şarap üretim, tüketim ve ticaretinde gayrimüslimlere çoğu zaman yumuşak bir siyasetle karşılık vermiştir. Onların meyhane açmasını, işletmesini ve bu mekanların vazgeçilmez içkisi olan şarabı bulundurmalarını çeşitli vergilerle yasalaştırmıştır. Meşru sayılan bu işletme ve uzantılarının, Müslüman mahallelerinde özellikle de cami ya da mescitlerin yakınlarında olmamasına özen gösterilmekteydi. Camiler ve mescitler dinsel işlevlerinin yanında aynı zamanda sosyal birlikteliği sağlayan bir toplanma alanıdır. Bu sebepten gerek dini ibadetini yerine getiren

¹⁰² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 8, s. 314, 566-568.

¹⁰³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I. Ahmed Devri Kanunnâmeleri II. Osman Devri Kanunnâmeleri*, c. 9, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996, s. 583.

¹⁰⁴ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 2, s. 446.

¹⁰⁵ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. 6, s. 468.

cemaatin, gerekse birçok işlevi olan bu sosyal kurumun yakınlarında huzur ve asayişin sağlanması için meyhanelerin inşa edilmesi hukuken men edilmiştir. Ayrıca hamam vs. gibi sosyal etkinliklerin yapıldığı güzergahlarda ve toplumsal yaşamın ayrılmaz parçası olan alanlarda meyhanelerin inşasına müsaade edilmemektedir.

İncelenen kayıtların çoğunda bir ya da birden fazla meyhanenin varlığı dikkati çekse de gayrimüslim halkın çoğunlukta olduğu şehir, kasaba ya da köylerdeki bu yapılar doğal karşılanmalıdır. Gayrimüslimlerin içkili meclisler düzenleyerek eğlenip vakit geçirdikleri bu mekanları, Müslümanların birlikte kahvelerini içtikleri, oyunlarını oynadıkları, sohbet ettikleri kahvehane kültürü gibi düşünmek yerinde olacaktır. Tabii her iki kesimin de beklenenin dışına çıkmadan ölçülü davranmaları gerekmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (Osmanlı Arşivi) (BOA)

a. *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicillatı Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM. d.)*

No: 2, 3, 6, 7, 9, 12, 21, 23, 30, 39, 48, 51, 55, 60, 61, 69, 75, 82, 85, 100, 101, 111, 128.

b. *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri Kataloğu (A. DVNS. MHM. ZYL. d.)*

No: 3, 12.

c. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d.)*

No: K. 888, E-12321.

2. Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

ACUN, Fatma; "Celâlî İsyânları (1591-1611)", *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 695-708.

AKBULUT, İlhan; "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 52, S. 1, Ankara, 2003, s. 167-181.

AKDAĞ, Mustafa; *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyânları"*, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2019.

AKGÜNDÜZ, Ahmed; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri*, c. 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, İstanbul, 2006.

_____; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, c. 2, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

_____; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri*, c. 3, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

_____; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Kanunî Devri Kanunnâmeleri Eyâlet Kanunnâmeleri (II)*, c. 6, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

_____; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Kanunî Devri Kanunnâmeleri Eyâlet Kanunnâmeleri (IV) II. Selim Devri Kanunnâmeleri*, c. 7, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994.

_____; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri III. Murad Devri Kanunnâmeleri III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri*, c. 8, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994.

_____; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I. Ahmed Devri Kanunnâmeleri II. Osman Devri Kanunnâmeleri*, c. 9, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996.

ALTINAY, Ahmet Refik; *Eski İstanbul*, (Yayına Hazırlayan: Sami Önal), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

BAKTİR, Mustafa; "İslam'da İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 458-462.

- BALTACI, Cahit; "Arpalık", *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 392-393.
- BASSANO, Luigi; *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, (Çeviri: Selma Cangı), Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2015.
- BOZKURT, Nebi; "İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 455-456.
- BUSBECQ, Ogier Ghiselin De; *Türk Mektupları*, (Çeviri: Hatice Özkan), Ark Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2018.
- ÇAĞATAY, Neşet; "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. V, Ankara, 1947, s. 483-511.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.
- DEMİRCİ, Kürşat; "İslam Öncesi Dinlerde İçki", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 456-458.
- EVLİYÂ ÇELEBİ; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkirman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp*, c. 5, 1. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____ ; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkirman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp*, c. 5, 2. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____ ; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Podgoriçe – İştib – Vidin – Peçoy, - Budin – Üstürğon (Estergon) – Ciğerdelen – Macaristan – Öziçe – Taşlıca – Dobra – Venedik – Mostar – Kanije*, c. 6, 1. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2010.
- _____ ; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Eğri – Hatvan – Yanık – Viyana – Çanad – Eflak – Boğdan – Bükreş – Ukrayna – Kırım – Bahçesaray – Çerkezistan – Dağıstan – Ejderhan – Kalmukistan – Saray – Moskova*, c. 7, 1. Kitap, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- GELİBOLULU MUSTAFA 'ÂLÎ, *Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'idi'l-Mecâlis*, (Hazırlayan: Mehmet Şeker), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- HINZ, Walther; *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çeviren: Sevim Acar), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- İÇLİ, Ahmet; "Fuzûlî'nin Rind ü Zahid Eserinde Mekân: Meyhane ve Mescit", *Turkish Studies*, S. 7, c. 1, 2012, s. 1305-1317.
- İLGÜREL, Mücteba; "Celâlî İsyanları", *DİA*, c. 7, İstanbul, 1993, s. 252-257.
- _____ ; "Levent", *DİA*, c. 27, Ankara, 2003, s. 149-151.
- İNALCIK, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, c. 1, Eren Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- İncil*, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2016.
- İŞBİLİR, Ömer; "Kalebend", *DİA*, c. Ek-2, Ankara, 2019, s. 5-7.
- KARA, Mustafa; "Tekke", *DİA*, c. 40, İstanbul, 2011, s. 368-370.
- KÜPELİ, Özer; "Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair", *Osmanlı*, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 490-497.
- LUBENAU, Reinhold; *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, c. I, (Çeviri: Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2016.
- NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Na'imâ Tarihi*, c. II, (Çeviren: Zuhuri Danışman), Bahar Matbaası, İstanbul, 1968.
- SERTOĞLU, Mithat; *IV. Murad*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- _____ ; *Osmanlı Tarih Lügati*, Kurtuba Kitap, Ankara, 2015.

- SOLAK, İbrahim; “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, 2008, s. 217-251.
- TABAKOĞLU, Ahmet; “Resim”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 582-584.
- Tevrat*, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2016.
- TOSUN, Musa; “Tıp Açısından İçki”, *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 462-464.
- TOURNEFORT, Joseph De; *Tournefort Seyahatnamesi*, (Editör: Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2005.
- YARDIMCI, Mehmet Emin; “1489, 1530, 1542 Yılları Tahrir Sonuçlarına Göre Bosna’da Zirai Üretim ve Vergiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 56, İstanbul, 2007, s. 163-184.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi; *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Sadeleştiren: Kahraman Yusufoğlu), Yılmaz Basım, İstanbul, 2016.
- YILDIRIM, Filiz; “Batılı Seyyahların Gözüyle Tuna Havzasında ve Rumeli’de Folklor (15-19. Yüzyıllar)”, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı*, c. 1, (Editörler: Ahmet Aksın, Yavuz Haykır, Filiz Yıldırım), Hiperyayın, İstanbul, 2019, s. 331-374.
- _____; *Nazlı Tuna’nın İnce Donanması (18. Yüzyıl)*, Hiperyayın, İstanbul, 2019.
- YILMAZ, Fikret; “Boş Vaktiniz Var mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap, Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, Bahar-2005, s. 11-49.
- ZINKEISEN, Johann Wilhelm; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1453-1574*, c. 2, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.
- _____; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1574-1623*, c. 3, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.
- _____; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1623-1669*, c. 4, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.